

Hangok párbeszéde

Alföldy Jenő: *Hívó Hang – Bevezetés Tornai József világába*

Budapest, 2013, Hungarovox Kiadó

Ha a befogadó egyén szellemi energiáit, annak intenzitását vizsgáljuk, minden írásműnek két olvasata van: egy spontán, paszszív-intuitív és egy optimális, az alkotás mélyáramlatait is követő, ezáltal a lét titkaira figyelő, a társszerzőségeit jelképesen vállaló szellemi kaland. A humán kultúrákban szegényedő korunk inkább a felületes olvasásra szoktat nagy tömegeket, csak hogy még mindig jelentkeznek nagy formátumú alkotók, akik nem közelíthetők meg spontán módon, a tudás teljes fegyverzetében kell porondra lépnie az olvasónak is.

Ilyen alkotónk Tornai József.

Kultúrtörténetünk utóbbi jó fél évszázadában, szellemtörténetünk elmúlt évtizedeiben, a magyar vers, versfordítás, próza, esszé nagy gomolygásában magas szálfa, hegycsúcs Tornai. S ha roskadozik az épület, akkor tartópillér.

Ehhez a gazdag, rendkívül bonyolult életműhöz írt bevezető könyvet Alföldy Jenő.

Két gondolatrendszerbe, két munkaterületre lép tehát a recenzens, ha híryanagot akar közölni a könyvről. Tornai József költői életművéhez kell illeszteni Alföldy Jenő terjedelmes, sokirányú irodalomtörténeti, irodalomkritikai kutatásainak eredményeit, a Kálnoky László-, a Csanádi Imre-monográfiákat és még sok más jeles munkát, amelyek építőkövei jelenkori szakirodalmunknak.

Szerencsés találkozás. Nagy költő és rangos tudós gondolatkincseit egyszerre veheti magához az olvasó.

Alföldy 1970 óta követi, mondhatni betűről betűre, Tornai József munkásságát, akkor írt jegyzetet *A báloányok neve* verseskönyvéről az *ÉS*-ben. Nem felesleges, nem érdektelen megemlíteni, kiemelni ennek

a recenziónak a címét: „Az önismeret tüzes trónján.”

Átvétel. Tornai József, *A nemzet szelleme* versének egy sora. S ezzel már meg is közelítettük Alföldy *Bevezetésének* lényegét: „Visszatérve ismét a könyves-nyugágyas régi fényképre – írja –, a fotó segít abban, hogy megnevezem Tornai talán legfontosabb és legjellemzőbb, egyetlen szóban kimondható tulajdonságát: a tudásvágyat” (17).

Bátor kijelentés egy olyan nagy művésztől, mint Tornai, de igaz. Az ő legfontosabb tulajdonsága valóban a tudásvágy, az ismeretszerzés örökmozgó motollája, de a világ felfedezése önismerettel kezdődik. Axióma és imperatívusz a művész számára: Ismerd meg önmagad, mert csak azután ismerheted meg a mikro- és a makrokozmoszt. Ebben nagymester Tornai. *A szabadgondolkodó* (2009) esszéjében fejti ki, milyen egy autonóm ember: „Kit tarthatok még tehát modern autonóm embernek? Nyilvánvalóan az ismeretszerzőt, és nem a mindentudót, a történelmileg vissza-nem-fordulót. ...Az autonóm ember legnagyobb hatalma szabadságának tudatában van” (*A modern autonóm ember*).

Alföldy tudósra jellemző alapossággal, stílusában mégis a mives esszé felé közeledve magyarázza meg a címnek kiemelt verssort. Mít jelent egy hosszú, nehéz, történelmi sorsfordulókkal terhelt életúton az állandó önképzés? A tér és idő vertikális és horizontális irányai felé mutató, magas fokon izzó figyelem?

Tornai félnomád életmódjával örökre a természet fia maradt, s az éjjel-nappali olvasással, könyvtárak bűvárlásával, színházak, koncerttermek látogatásával, nyelvek tanulásával az egyik legpallérozottabb

elme lett Magyarországon. Ez a tüzes trón, ez az önkínzás. De Tornai – és ezt minden gondolatfutamában kifejti Alföldy Jenő – soha nem feneklik meg az egoizmus, az individualizmus zátonyán, tudása, tehetőségének vulkányszerű kitérése a nemzet érdekét szolgálja. A tüzes trón Dózsával asszociál, természetes hát, hogy történelmünkről van szó, mégpedig az ezeréves történelemről. Tornai zsenialitása egybebrántja a középkort a vészes, XX. századi jelenünkkel, a borzalmas nyilas terrorral, a kommunizmussal.

És ezzel kitapintottuk Alföldy munkamódszerének mechanizmusát: alkotás-lélektani vizsgálatot végez, kiemel egy képet, megvizsgálja annak minden irányba kilengő amplitúdóit, paradigmáit, behelyezi az életműbe, kifejti összefüggésrendszerét, előzményeket és kölcsönhatásokat keres, kipillant a magyar, az európai és a világirodalomra, megkeresi Tornai kortárs rokonait, Juhász Ferencet, Csoóri Sándort, Orbán Ottót, Kálnoky Lászlót, Csánádi Imrét, s behelyezi a Vörösmarty, Ady, Nagy László, Weöres Sándor vonulatba.

Nem mindennapi teljesítmény. Impozáns tudásanyagot görget maga előtt, filozófiai, antropológiai, stilisztikai, poétikai, irodalomtörténeti, irodalomkritikai műhelyekben mozog otthonosan, s erre, ez esetben, Tornai életművét boncolva, szükség van. Metaforát is szül, amolyan irodalomtörténeti trópus, inkább magamagának, mint az olvasónak mondja: Tornai „egyszemélyes költői nagyüzem”.

A dunaharaszti születésű, paraszt ősökre visszapillantó Tornai József – jobára autodidakta módon – olyan műveltséganyagot halmozott fel, amellyel – jó magyarként – kiérdemelte a világpolgár nevet. Elmélyült az európai filozófiai rendszerekben (Kant az egyik kedvence), páratlan jártasságot szerzett – kezdetben földije, Baktay Ervin hatására – a buddhista tanításokban, újból és újból megmerítkezett a magyar népművészetben, elsősorban a népdalkincsben, abból formai és képi elemeket épített be lírájába, s bartóki módra teremtett ezáltal európai szintézist

és polifóniát; meghalt szerelmét gyászolva, Orpheuszként, megjárta a halál, a gyász poklát. Gauginhez és Picassóhoz hasonlatosan a civilizáció kezdeti, törzsi szintjén élő, de kultúrában mély gyökerzetű dél-amerikai, afrikai, dél-ázsiai népek festészetét, szobrászatát, zenéjét tanulmányozta; ez is segítette abban, hogy hatalmas erővel robbantsa egybe az élmény-, a valomásos és prófétikus (prófétáló) magyar verset az objektív, gondolati költészettel, hedonista, heurisztikus élvezettel vetette bele magát a legemberibb élvezetbe, a szerelembe-szeretkezésbe, hogy onnan a nő és férfi kapcsolatáról, az ontológia titkairól világirodalmat is gazdagító titkokat hozzon föl...

Kifulladás a bűvárló szakember ekkora halmazok láttán, olvasatán.

Alföldy Jenő esszé tanulmányainak, recenzióinak éppen az a nagy értéke, hogy a szerző egyetlen pillanatra sem akad el, nem fulladozik a gondolat-, eszme-, ösztön- és képzuhatagban, ellenkezőleg: tudósra jellemző higgadtsággal, itt-ott anyagának, tárgyának hőfokától áttüzesedve eleméz, magyaráz, összefüggéseket keres, s olyan mértékig azonosul Tornai világával, hogy a „Mi mindennel a semmi ellen?” című fejezetben a nagy mester nevében krédót fogalmaz meg. Hitvallást, mintha azt Tornai József írta volna.

Rendhagyó, bátor eljárás, nagyszerű ötlet, ezt talán senki nem alkalmazta a magyar szakirodalomban. „Nyolcvanötödik évében Tornai mester ezt is hozzátehetné a fentiekhez”... – kezdi, és valóban a múltban, jelenben és a jövőben élő világpolgár-művész hitének minden igéjét, parancsolatát, passzusát felsorolja. Csak néhányat ezek közül a gondolathalmazok közül, amelyekről itt, eddig még nem volt szó: „...autonóm ember, szabadgondolkodó, lázadó ember, teremtéskritikus vagyok. Istennel változatlanul foglalkozom, s az istenfogalomba gyakran beleütközöm. ... az antropomorfizált Isten létezését tagadom, és mégsem 'vallom' magam ateistának... Hiszek a mindent magában foglaló természetben, a kozmoszban, a törvényeit

híven követő szerelemben... Hiszek a létezés csodájában..., a csillagos égben, a gyíkban, a sünben, a hóvirágban és a tölgyben, csakúgy, mint Gauguin, Braque, Csontváry vagy Veres Pál festészetében...”

Idézni kellett legalább ennyit szemelvényesen, mert a szellemi, lelki szimbiózis páratlan szépségű, izgalmas esetéről van szó (hasonlatos ehhez a Tornai által rajongva szeretett természetben a fenyőtinóru, fenyőalja és délceg fenyő kapcsolata): a tudós – alanyából, témájából táplálkozva – létrehozza a szakirodalom egyik különös szépségű, rendhagyó parafrázisát.

Szép tehát a Hangok párbeszéde! Tanulmánygyűjteményének címe, *A Hívó Hang* is Tornai-verssortoredék, joggal nevezhetjük az egész könyvet a költő és tudós egymásnak felelgető, egymást megidéző, egymásban visszhangzó párbeszédének. Ember, férfi, Isten, vallás, költészet, műveltség, tudás, filozófia, a létezés csodái, panteizmus, buddhizmus, csillagos ég stb., mind nem elég, egyetlen egy, nagy axióma van, amely parancsára kicsapódik Tornai művészvilága, s ezt Alföldy így fogalmazza meg: „A szív és az elme buja gazdagságával semmiféle kincs nem ér fel” (88). Beszáguldozhatja hát a költő gondolatban a világegyetemet, felgöngyölítheti a biológia, az ontológia minden ismeretét, a szakralitás misztériumaiban is elmerülhet, a természet mikrokozmoszát is csodálhatja elbűvölten, de amit a szív és az elme teremt, létrehoz, az az ichor, az a titokzatos anyag, az a csillagpor, ami verssé, nemes esszévé áll össze.

Igen, a csillagpor. Nem ok nélkül gyűjtötte össze Tornai József verseit *Csillaganyám, csillagapám*, I-IV. címmel. A földi és az égi származást (a mondák, népmesék nyelvén) egyaránt szuggerálja ez a cím, s örömmel hirdeti a legszebb evangéliumot: parányi voltunk ellenére az egyetemesség fiai vagyunk mi, emberek.

Alföldy különböző oldalról, különböző eszközrendszerrel közelíti meg ezt a hatal-

mas fogalom-, kép- és ritmushalmazt, akár csak a Himalája csúcsaira hágó hegymászók. Otthon van Alföldy ebben a bonyolult, szavakból, verssorokból, trópusokból, szózuhatagokból álló oromrengetegben, ami annak is köszönhető, hogy költő és tudós kortársak, egyívásúak, elvbarátok, annak a nagy családnak a tagjai, akik tollal, írással munkálkodnak „szép fajunk”, a magyarság megmaradásáért. Más módon, más frazeológiával, de mindketten a Nagy László-i kérdésre-parancsra válaszolnak: „S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a tűlső part-ra!” Nemcsak válaszolnak, cselekednek. Szépsége ennek a páros cselekedetnek az, hogy egy nagy költő és egy jeles tudós szellemének kicsapódásából kristályhegyek keletkeznek.

Módszeresség, szakemberi fegyelem sem hiányzik Alföldy *Bevezetéséből*.

Az életmű összefoglaló summázatával kezdi, elmélyed a *Csillaganyám, csillagapám* rejtelmeiben, kiemel és taglal líraköteteket, verset elemez (Alföldy az a ritka szakíró, aki még tud verset elemezni!), az esszé- és a prózaíró méltatja, műfordításait, elsősorban Baudelaire legújabb, Tornai-féle magyarázásában gyönyörködik-gyönyörködött, egybeveti az erdélyi Kovács András Ferenc és Tornai József haiku-termését, összehasonlítja Ady Endre *Az Illés szekerén* költeményét Tornai *Virágkehely* című versével, s tájékoztat azokról a riportkönyvekről, interjúkról (saját interjút közli!), beszélgetésekről, amelyeket más szerzők (Jánosi Zoltán) írtak, készítettek.

Egy nagymonográfia körvonalait véli fölfedezni az olvasó, amit várunk, elvárunk Alföldy Jenőtől. Készültek monográfiák még élő alkotókról (Sütő Andrásról, Lászlóffy Aladárról), üdvös lenne a nyolcvankét éves, Kossuth-díjas Tornairól is teljes szintézist készíteni. Az élő alkotó szóbeli vallomását semmilyen könyvtári, levéltári bűvárkodás nem pótolja.

Hegedűs Imre János

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádiónak.